

ORTA ÇAĞ İKTİSAT ZİHNİYETİNİN KAZANÇ MAKSATLI TİCARET ETKİNLİĞİNE KARŞI TUTUMU

Kürşat Haldun AKALIN*

ÖZET

Orta Çağ kilisesinin ekonomik düşünürleri, tek bir sesle, ticareti, ruhu tehlikeye atan endişe verici bir uğraşı olarak kınamışlardır. Orta Çağ Avrupasının ekonomik düşünürlerinin tamamı, kazanç arzusu olmasaydı ticaret yapma gereksiniminin olmayacağı, bencillik ve tamahkarlık duyguları da olmasaydı kâr etme tutkusunun da olmayacağı görüşü içindeydiler. Açgözlülük ve para hırsı ticaretin tamamı için zorunlu bir temel olduğu için, ticaret günahla yoğrulmuştu. Kilise babaları, ticarete bir kimsenin kazancını daima diğerinin bu alışverişte uğradığı zararı üzerine kurdukları için, ticaretin beraberinde getirdiği yalan ile sahtekarlıklara kendini kaptırarak ayartılması nedeniyle, parayla yapılan her alış veriş çok tehlikeli bir uğraşı olarak görmüşlerdir. Kilise babalarının temel ekonomik öğretileri, bir tüccarın alış fiyatının çok üzerindeki bir bedelle bir ürünü satmamaları, ancak o ürünü çok küçük bir kâr ekleyip satabilecekleri bir fiyatla satın almalarıdır. Bu tanımlamanın önemi, şayet satıcının sunduğu hizmetler yoluyla malların niteliklerinde bir gelişme sağlanırsa veya daha değerli bir hale getirilirse, alış fiyatının üzerinde yapılan satışın da alışın da adaletsiz olmayacağı fikrinden gelmektedir. Böylesine bir geliştirme, daima işgücünün kullanılması ya da malın bir yerden başka bir yere taşınması gibi farklı tarzlarda gerçekleştirilebileceği için, karşılığı ücretle alınan bir uğraşı olarak da adlandırılabilir. Bu nedenle, kilise hukuku açısından ticaretin özü, malların bir kazanç uğruna alınmasına meydan vermeyecek yükseklikte fakat değişmeyen bir fiyattan satılmasının sağlanılmasını gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Tamahkarlık, Tüccar, Orta Çağ Ekonomik Düşüncesi

THE MEDIEVAL ECONOMIC TEACHING AGAINST TO THE MANNER OF THE TRADE ACTIVITY AIM WITH PURSUIT OF GAIN

ABSTRACT

The Medieval economic thinkers of the church had with one voice condemned trade as being an occupation fraught with danger to the soul. All of them argued that there would be no need of trade if there were no desire for gain, and that there would be no ambition for gain if man were not avaricious feelings. Trade was sinful because avarice was the necessary basis of all trade. The fathers of church thought that one man's gain in trading must always be another's loss; and that, in any event, trade was a dangerous occupation since it offered so many temptations to fraud to the merchant. Their main economic teaching that, not every one that sells at a higher price than he bought is a trader, but only he who buys that he may sell at a profit. The importance of this definition, if the goods have been in any way improved or rendered more valuable by the services of the seller, in this sense neither buying nor selling with higher price unjust. Such improvement was always reckoned as the result of employing labour of one kind or another by transporting, and therefore entitled to remuneration. So the essence of trade in the canonic sense was selling the commodities unchanged at a higher price than that at which it had been bought for the sake of gain.

Key Words: Trade, Avarice, Merchant, Medieval Economic Thought

* Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, haldunakalin@oku.edu.tr

GİRİŞ

Orta çağın kilise hukukçuları ve ilahiyatçıları, tüccarın eylemini, satmak için aldığı bir malı kullanıcısına aktaran bir işçinin çabası gibi görmüş olduklarından; ticari kazancı masrafı aşan fiyattan arta kalan bir bakiye olarak değil de, işçinin ücreti gibi bir maliyet faktörü olarak görmüşlerdir. Böylece, ticari kazancı, tüccarın bu emeğinin de hesaba katıldığı adil fiyat içerisindeki işgücünün bir karşılığı olarak sınırlandırmışlardır. Tüccarın, üreticisinden alarak kullanıcısına kadar giden bu taşıma çabasının karşılığını aşan her istemi, adil fiyatı aşan haksız kazanç olarak gördüklerinden, günahkarlık şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu nedenle, belirlenen adil fiyat sınırlarında ürün fiyatının sabit tutulmasına, büyük önem vermişlerdir. Bir ürünün fiyatının belirlenmesinde objektiflik ilkesinin ağır bastığı orta çağ zihniyetinde, fiyatın meşruiyeti adil fiyat olmasından kaynaklandığı için; ticarete karşı tutumları da özellikle alış ve satışlarda adil fiyatın uygulanmasını zorunlu kıldığı kadar, işgücüne verdikleri önemi de dikkate almayı gerektirir. Orta çağı bir bütün olarak irdelediğimizde, ticarete karşı besledikleri hoşnutsuzlukları kavrayabilmek için, Hıristiyan öğretisinin emeğin saygınlığına verilen önemi gereği şekilde değerlendirmek lazımdır.

Temel prensip, Yunan ve Roma'da olduğu gibi, işle ilgili uğraşının saygınlığını alçaltmadan ve onurunu hakir görmeden, el hünerleri ile yapılan işin, Tanrı'ya hizmette en soylu hallerden biri olduğunun kabul edilmesiyle ilgilidir. El emeğinin bu ölçüde kutsallaştırılmasının ekonomik sahada gösterdiği devrim derecesindeki tesiri, Hıristiyanlığın tek eşli aile hayatına verdiği önemle insan ilişkilerini etkilemesindeki evliliği kutsal kılmasıyla, neredeyse eş değerde olmuştur. Ayrıca, *“toprağa geri dönünceye kadar, alınınun teriyle ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; çünkü topraksın ve toprağa geri döneceksin; erken kalkmak, geç yatmak, rahat hayattan kaçma gerektir; yorgunluk ekmeğini yemek sizin için boştur, çünkü böylece sevgilisine uyku verir; parasını vermeksizin kimseden ekmek yemedik, fakat birinize ağırlık olmamak için gece gündüz emek ve zahmetle işlemekteydik; bir kimse işlemek istemezse, yemek de yemesin diye öğüt verdik”* (Ullmann 1969; 22-23), ifadelerinde olduğu gibi, Hıristiyanlığın emekle ilgili öğretisi, Eski ve Yeni Ahit'in her ikisinde de yer alan çalışmayla ilgili emirlerine dayanmaktadır. Kaldı ki, İsa'nın kendisi çalışan bir insan örneğini taşımaktadır.

İncil, fakirler arasında vaaz edilmiş, Paul kendisini havarilik görevine adanmış sırada dahi mütevazı işine devam etmiştir.

Tefecilerin alışkın oldukları gibi emek saf etmeksizin yaşamak istemenin insanın doğasına aykırı olduğuna inanılmış; çalışmaksızın yaşamaya, en az tefeciliğe karşı çıktığı kadar eleştiriye uğramıştır. Emeğiyle geçinmek, kutsal kılınmıştır. *“Yalnızca emeğimiz sayesinde Tanrımızı hakkıyla övebilir ve hayranlık duyabiliriz. Kuş nasıl uçmak için yaratılmışsa, insan da emeğiyle geçinmek için doğmuştur. Bundan dolayı, çalışmadan yaşamayı düşünen bir kimse, kendi insanlık doğasına aykırı bir eğilim içine giriyor demektir.”* (O’Brien 1967; 136) Bu nedenle sabrı telkin etmek gayesiyle, manastır sistemi içinde kazanç gayesi taşımayan el işlerine inananlar özendirilmiştir. Her türden el emeğinin hünere kılınarak çalışmanın sürekli gerçekleştiği manastır örneğinde; bu gibi gündelik çalışmaların, kilise örgütünün idaresiyle olduğu kadar en yüksek düzeydeki zihinsel uygulamaların peşinden gidilmesine aykırı düştüğü düşüncesine kapılmamıştır. *“El işleri, her şeyin kurallara bağlandığı genel düzenleme içinde, ruhban sınıfından olmayan kimselere emeğin kutsallığı en güçlü bir şekilde telkin edilmiştir. Kurulan manastırların sonuçları dikkatle irdelendiğinde, çalışma üzerindeki sıkı tesirlerinin apaçık bir şekilde ekonomik olduğunu, derhal fark edilir. Manastırlardan oluşan bu topluluklar, her birini birer Hıristiyan endüstri kolonisi olarak düşünüldüğünde, el işleri en iyi bir şekilde kavranılabilir. Bu arada, manastırların, bir emirle değil de, halkın kendi ihtiyaçları doğrultusunda oluştuğu ve biçimlendirildiği, hiç unutmamalıdır.”* (O’Brien 1967; 139)

I. ORTA ÇAĞ İKTİSAT ZİHNİYETİNİN FELSEFİ VE DİNİ TEMELLERİ

Tıpkı K.Marx gibi bütün çeşitleriyle özel mülkiyeti reddetmesiyle ve ortak kullanımı yararlı görerek servet biriktirmeye karşı çıkmasıyla Platon’un (M.Ö. 427-347), komünizmin ilk savunucularından biri olmasının yanında; mutlak iyi olarak gördüğü tanrıyı her tür kötülükten arındırdığı için bu dünyanın dışında ruhsal-ışık ide diyarına atmasıyla ve adaleti de eşitlik üzerine kurmasıyla faiz karşıtı tüm vahiy dinlerinin öncülüğünü yapmış olması, son derece ilginçtir. *‘Bundan dolayı, bizim, değişimin bir sembolü olarak bir paraya ve bir pazara gereksinimimiz olacaktır’* (Platon 59) ifadesiyle ‘Devlet’ isimli eserinde, Platon’un, mal

değişiminin gerçekleşebilmesi için parayı gerekli olan bir sembol olarak görmesi; ‘Yasalar’ isimli eserinde de, ölçülemez ve eşitlenemez sanılan malların, para sayesinde ölçülebilir ve birbirleriyle eşitlenebilir hale geldiği görüşünü öne sürerek, parayı malların değişiminde bir aracı olarak görerek değer ölçüsü konumuna yükseltmesi son derecede anlamlıdır. Parayı sembolik bir aracı olarak gören ve mal değişimini de eşitlik temeli üzerine kuran Platon’dan aldığı ilhamla, eşitlik olmadan değişim ve ortak bir ölçüyle ölçülebilirlik olmadan da değişimde eşitlik sağlanamaz ifadesiyle değişimi (ya da ticareti) parasal olarak formüle eden Aristoteles (M.Ö. 384-322); adaletin karşılıklı olarak eşitlik temeli üzerine kurulu olduğunu açıkladığı ‘Ahlak’ isimli eserinde, değişimde malları birbirine kıyaslanabilir ve eşit kılan ortak bir ölçüye göre değerlendirilmesi zorunluluğunun paranın icat edilmesine neden olduğunu yazmıştır.

Paranın malların değişimindeki bu sembol olan ve aralarında değer eşitliğini sağlayan işlevlerinin yanında, Platon’un pek üzerinde durmadığı; şimdi olmasa da gelecekteki bir zamanda gerekli olduğu anda kullanılabilme imkanını veren bir tür ihtiyat güdüsüyle saklanılan paranın değer stoku işlevinin Aristo tarafından fark edilmesi, paranın ticaretteki zorunluluğunun öne çıkartılmasıdır. O zamanın koşulları altında oldukça yeni sayılan bu görüşlere rağmen, paranın fonksiyonlarının daha çok eldeki paranın bu gün ya da yarın tüketim mallarına harcanmasıyla sınırlı kaldığını söylersek, her halde ekonomik bir gerçeği fazla abartmış sayılmayız. Antik dönem şair ile filozoflarının para (ya da altın ile gümüş) hakkında yazıp söylediklerine şöyle bir bakacak olursak, hemen hepsinin, parayı insana ve topluma zararlı bulduğu sonucuna varırız. Antik çağın filozofları ve şairleri, altın ile gümüşü insan için zararlı bulmuşlardır, çünkü para yardımlaşma duygusunu yok etmiş, bencilliği ve tamahkarlığı insana hakim kılmıştır. Kişilerdeki para tutkusunu toplum için de zararlı bulmuşlardır, çünkü bencillik ile açgözlülüğü adaleti yıkan tehlikeli duygular olarak görmüşlerdir. Paraya yönelttikleri tüm bu duygusal (bencillik, tamahkarlık vs..) suçlamalara rağmen, malların değişimindeki aracılık işlevini artık kesinlikle yadsıyamaz hale gelmiştir. “*Para bir kez bulununca gelişme hızlı oldu ve malların zorunlu değiş tokuşu olarak başlayan bu süreç; ticaret, yani para kazanmanın öteki çeşidi haline geldi. Gerçekten, para kazanmanın ve ticaretin amacı böyle bir yığın meydana getirmek olduğu için, servet çoğu kez bir para yığınının ibaret sayılır.*” (Aristoteles 2002; 21)

Yine de, para kazanma emeli, paradan para kazanma eğilimine yöneliktir; para parayı doğurmadığı için bu yol zararlı ve sakıncalarla doludur. *“Para kazanma, iki çeşittir. Biri zorunlu ve kabul edilecek niteliktedir, öteki ticari olanı değiş tokuşa dayanır ve buna haklı olarak kınamayla bakılabilir, çünkü doğadan değil insanların birbiriyle alışverişlerinden çıkmaktadır. Faizcilikten de pek çok nefret edilir ve bu nefret tamamıyla haklıdır, çünkü faiz paradan doğan paradır.”* (Aristoteles 2002; 23) Paradan para kazanmak nasıl ticaretin en kötü veya en haksız bir türüyse, bir malı aldığı fiyatın üzerinde satmak da o denli kötüdür ve adalete aykırıdır. Tüm his ile yeteneklerin para kazanma üzerinde yoğunluk kazanarak mülk edinme galesiyle ticari uğraşında bulunmayı zararlı gördüğü içindir ki, kişisel ihtiyaç tatmini ve mutlak eşitlik üzerine kurulan trampayı paralı ticarete kıyasla daha yararlı bulan Aristoteles, para kazanma tutkusunda sınırın olmadığından şikayet etmektedir. İhtiyaç tatmini için (kullanmak maksadıyla) değil de değişim (yani para kazanmak) maksadıyla yapılan alışverişlerde, tüm ilgi para kazanma üzerinde odaklaşmakta ve para sınırsız olarak istenilmektedir. Bu nedenle, ticaret yoluyla dahi olsa para kazanma gayesi gütmek, asla doğal değildir, insana ve topluma zararlıdır. Para, Platon’un belirlediği görevle sınırlı kalmalı, yani değişimin bir aracı olarak para sembol ya da değişimi gizleyen örtü olmaktan daha ileri gitmemelidir. Buna rağmen Aristoteles, yurt içi alışverişleri madeni parayla sınırlayan Platon’un aksine, paranın herkes tarafından kabul edilen bir değişim aracı olması niteliği üzerinde önemle durmuştur. Paranın değer ölçüsü ve alışverişlerde eşitliği sağlayan bir araç olması nedeniyle, parayı mal değişiminde oldukça yararlı ve gerekli bulan Aristoteles; yaşamın maksatlarına paranın çok kolay uyum sağladığı, paranın ticari eşya karakterinin ya da değer ölçüsünün çok kolay zihinlerde kaldığı, değişimde eşitliğin ancak paranın kullanılmasıyla sağlanabileceği özellikleri üzerinde durmuştur. *“Başlangıçta bunların tutarı, büyüklük ve ağırlıklarıyla saptanıyordu; fakat giderek bu maden parçaları damgalandı. Böylelikle her keresinde tartma ve ölçme gereğinden kurtulundu, çünkü vurulan damga, değerinin tutarını gösteriyordu.”* (Aristoteles 2002; 21)

Paranın insan ruhu üzerinde zararlı olduğu, kişinin erdemli ve mutlu bir insan olarak yaşamasının önünde en ciddi engel haline geldiği tarzında Yunanlı filozoflar tarafından öne sürülen bütün fikirler, Roma’da da kabul görmüş ve ısrarla savunulmuştur. *“Özellikle de Aristoteles’in görüşlerinin tesirinde kalmış Romalı Pliny, ticarete yüksek fiyat üzerinde*

durmuş, hangi sebeple olursa olsun alış fiyatındaki makul sınırı aşan her yüksek fiyatı, çalışmadan sağlanan kazanç kapsamında görerek tefecilik ile bir tutmuştur. Aristotelesçi bir yaklaşımla, para parayı doğuramaz yargısı içinde ödemelerde eşitlik üzerinde duran Pliny, paradan para kazanmak olarak gördüğü tefeciliği, değişimde para kullanılmasının neden olduğu tamahkarlığın ve bencilliğin bir kaynağı olmakla itham etmiştir. Alış fiyatını aşan her fazla fiyatın tefecilik olarak gören ve tefeciliği de birey ile topluma zarar veren tamahkarlık hastalığının bir uzantısı olarak görme geleneğine, antik Roma çağında, Plutarch da katılmış, paraya karşı beslenen tutkulara bir son vermek ümidiyle ve kişilerde zapt olunamayan bencillik ve açgözlülük çabalarına son vermek maksadıyla, mal değişiminde taşınması ve saklanması bir hayli sorun olan demir para kullanılmasını dahi teklif etmiştir. Tefecilik ile ticaret arasında bir bağ kurması bakımından Romalı hukukçu Paulus, bencillik ve açgözlülük ihtirasından arınmış insan ruhu için trampanın yararlarını açıklamaya varana kadar ileri gitmiş, malların yine mallarla değiştirilmesindeki esas maksadın ihtiyaç tatmini olduğunu belirterek servet birikiminin para ile mümkün olabileceğini savunmuştur.” (Hunt 2004; 189) Antik dönemdeki trampaya geri dönüşün olanaklı olmayacağını farkında olan Paulus, Aristoteles’in trampayla ilgili öne sürdüğü görüşlerini kendi açıklamalarıyla yeniden dile getirmiş, paranın değişimde aracılık etme işlevinden başka bir fonksiyona (servet biriktirme, saklama, ihtiyat) sahip olmaması gerektiğinde ısrar etmiştir. Zira Paulus’a göre, tamahkarlığa ve menfaatperestliğe yol açan, paranın değişime aracılık etme işlevi değildir, paranın saklanması ve servet biriktirilmesinde kullanılması özelliğidir. (Hunt 2004; 190)

Trampa ekonomisine geri dönüş olmayacağı için, malların değişimde eşitliği ve ölçülebilirliği sağlayan paranın bu aracılık işlevinden asla vazgeçilemeyeceğinin bilincinde olan Romalı Paulus’un, paranın bir ödülü olarak da görünen servet arttırıcı etkisini yok etmek istemesini, zamanının pek çok hukukçusu, asla gerçekleşmeyecek bir ideal olarak nitelendirilerek eleştirmişlerdir. Çünkü pek az alışveriş borçlanma olmaksızın peşin olarak gerçekleştiği gibi; ödemelerde karşılaşılan aksaklıklar ve borçlanmada uğranılan menfaat kayıpları, ister istemez, parayı elinde tutan kimseleri önlemler almaya zorlamaktadır. “*Altının her zaman itibarlı bir ödeme aracı olarak kabul görmesi, saklama ve biriktirme kolaylığının yanında değerini koruması hatta istisnai durumlar dışında durduğu yerde değerine değer*

katması, orta çağ ve öncesi dönemlerde kişiler tarafından ısrarla talep edilmesinin nedenlerini oluşturmaktadır. Daha o günlerde bile, para değerinin en az mal fiyatları kadar önem verildiği gerçeğini dikkate alarak, para değerindeki değişmeler borçlanmalarda olduğu kadar alışverişlerde de çok önemli bir etken haline gelmiştir. Zira Orta Çağ öncesi dönemde bile, alışverişlerde satın alma gücü olarak kendisini gösteren para, borçlanmalarda da ödeme gücü olarak ortaya çıkmakta; bir tarafta, alışverişlerde ürün değerini ölçülebilir veya eşitlenebilir kılan, diğer tarafta borçlanmalarda da ödemelerdeki eşitliği aksaklığın temeli haline gelmektedir.” (Hunt 2004; 192) Ürünün değerinin değişmediği ve paranın satın alma gücünde azalma olmadığı sürece, vadeli alış ile verişlerde fiyat artışına gitmemek veya borçlanmalarda fazla ödemeyi şart koşturmak adalet ile ahlaklılığın temel koşulu olarak öne sürülmüştür.

II. ORTA ÇAĞ EKONOMİSİNDE TRAMPA TEMELİNDEKİ VEYA SINIRLARINDAKİ PARALI TİCARET

Kuruluşu kadar çöküşü de bir süreci gerektiren Roma imparatorluğu yaklaşık altı asırlık bir dönemden sonra, pek çoklarına göre Hıristiyanlığın tesirleriyle son bulmuş, zihinsel durgunluk ya da ruhun istikameti altında dünyevi yoksunluk olarak nitelendirilebilen bir Orta Çağ dönemine geçilmiştir. Roma imparatorluğunun çöküşü ve Hıristiyanlığın yükselişiyile başlayan Orta Çağın, 400 ile 1200’lü yılları kapsayan birinci dönemi kadar, 1200 ile 1500’lü yıllardaki ikinci döneminde de kilise, toplumsal hayatı biçimlendiren ve yöneten tek erk olma konumunu devam ettirmiştir. Kilise babaları tarafından ne kadar kafirlik damgası yemiş olsa dahi Platon ile Aristo’nun görüşleri, yani paranın tamahkarlık sayıldığı ve para biriktirmenin ya da para peşinde koşmanın kişiyi tanrıdan alıkoyan ayartılar olduğu itirazları, bütün Orta Çağ dönemi boyunca devam etmiştir. Orta Çağ Avrupa’sında kilise, sadece Kutsal Kitap (yani Eski ve Yeni Ahit) metinlerine dayanarak sadece yasa çıkartan bir kurum olmakla kalmamış; zengin bilgi birikimine ve kitaplarına sahip olmanın ötesinde, dogmalara göre yasa oluşturan bir hukukçu ve ilahiyatçılar zümresini yetiştiren kurumsal eğitim işlevini de görmüş; çıkardığı yasaları uygulaması için krallara ve prenslere dayatan, yeri geldiğinde de yargılayıp cezalandıran Kutsal Mahkeme (Engizisyon) erkine de kavuşmuştur. Toplumu biçimlendiren yasa güç ile işlevine dönüşen kilise dogmaları, ne kadar Eski ve Yeni Ahit’e dayandırılırsa

dayandırılınsınlar, önceden kilise tarafından yasaklanmış dahi olsalar özellikle Platon'un 'Yasalar' ve 'Devlet' kitabından ve Aristoteles'in de 'Politika' ile 'Ahlak' kitaplarından etkilenmiştir. Kilise hukukçusunun veya ilahiyatçısının kendi şahsi ilgisi nedeniyle, kitapları yasaklanan Platon, Aristoteles ve hatta Xenophon'un (M.Ö. 445-355) kitaplarını okuyup ufkunu genişletmesi ve bu görüşlere sahiplenmesi yoluyla gerçekleşmiştir. Başlangıçta yasaklanan bu fikirler, özellikle de Thomas Aquinas (1225-1274) tarafından Hıristiyanlığın temel öğretileri içeriğindeki 'Summa Theologica' isimli eserinde dile getirilmiştir.

Thomas Aquinas da Aristoteles'in izinden yürümüş, para kullanılarak gerçekleşen mal değişimini (ticareti) eşitlik temeli üzerine kurmuş, para ya da mal olarak olsun alınan miktarın mutlaka verilen miktara eşit olması gerektiğini savunmuş; adaletin eşitlik temelinde gerçekleşebilmesi için de, değerlerin ölçülmesi ve eşitlenmesi zorunluluğu üzerinde durmuştur. Aristoteles'in, paranın değerlerin ölçülmesi veya değişimde malların değerinin eşitliği işlevinin yanı sıra paranın değer saklama veya biriktirme özelliğinin de öne sürmüş olması; paranın insanlar üzerinde nasıl etkide bulunduğunu araştıran kilise hukukçuları ve ilahiyat doktorları tarafından çok kısa sürede kilise dogmalarına uyarlamış; hayır işlerinde de harcanan para, kullanılarak girilen günahın ya da sahip olunması emeliyle işlenilen suçun dışında tutulmuş; fahiş fiyat tamahkarlığı veya aynı nedene dayanan tefecilik günahı, parayı yanlış kullanan kişinin sırtına yıkılarak, bu his ile ihtiraslara aracılık eden para beraat ettirilmiştir. *"Açıkça ifade etmiş olmasa dahi, demir para kullanılmasını salık verecek kadar kötülüğü parada bulan Platon'un aksine, Aquinas, paranın ekonomik yararlarını veya değişimdeki zorunlu işlevlerini öne çıkartan Aristoteles'in yolundan giderek, kötülüğün kaynağını parada değil de parayı kullanan ya da elde etmek isteyen kişide bulmuştur. Platon gibi paranın ticaretteki rolünü yadsımak ya da sınırlamak yerine, kötülüğü parada değil de insanın kendi günahkar yaratılışında bulma eğilimi, son dönem orta çağ dogmalarında olduğu kadar, kötülüğü parada değil de peşinde koşan ya da kullanan kişide gören reformun başlatıcısı olan M.Luther de dahi vardı. Parayı metali ve ağırlığının yanı sıra basılı şekli (ya da hükümdarın büstü) olmak üzere üç ana kısımdan ibaret gören Orta Çağ ekonomik görüşü, gerçekte, Kutsal Kitap'ın dışında çok geniş bir zihniyet birikimine sahip olduğu için, paranın gerçek fonksiyonları üzerine kurulacak düşünsel değişimi kendinde bulabilmiş, trampadaki adalet ya da eşitlik temelini para yoluyla da*

devam ettirme gayesini taşıyabilmiştir. Böylece trampada olduğu gibi malın karşılığı mutlaka eşit değerdeki başka bir çeşit mal ile alım satımı düzenleme sınırlamasından kurtulmuş, trampaya giren tarafların farklı ürünlerdeki eşit istek ya da ihtiyaç uyumu koşulunu aramaksızın, para sayesinde tek taraflı istek ve ihtiyaç istemi yeterli olmuş, değişimde alım satım serbestliği sağlanmıştır.” (Wood 2005; 103) Bunca önemli gelişmelere rağmen, Aristoteles'ten Aquinas'a ve sonrasına varıncaya kadar her kilise taraftarı, trampanın eşitlik temelini para kullanılarak yapılan alışverişlerde korumak ya da devam ettirmek istemiş, mal alım ile satımlarında veya borçlanmalarda yapılan ödemelerde sağlanılacak her fazlayı haksızlık ve hatta (fahiş fiyat veya hileli tartı yoluyla olsun ya da olmasın yapılan) hırsızlık olarak görmeye devam etmiştir.

Trampayı paralı alışverişlere uyarlamak temel maksatları olduğu için, alış fiyatını ya da üretim maliyetini aşan satış fiyatındaki her fazlayı, borç ödemelerinde alınan fazla tutar (tefecilik) olarak değerlendiren Orta Çağın ilahiyatçı ile hukukçularının temel varsayımları; borçlanmalarda alınan paranın aslında ihtiyacı duyulan şahsi tüketim mallarına derhal aktarılacak harcamayı, üretilen ürünlerin de dayanıksız tüketim mallarından olduğu için kısa sürede çürüyeceği gözlemine dayanmıştır. Böylece borçlanma ile alışveriş arasında hiç fark görmemişler, borçlanmalarda fazla ödemeye olduğu kadar ticarete de fazla fiyata şiddetle karşı çıkmışlardır. Adaletin ideal tecellisi olarak gördükleri trampadaki eşitlik temelini, hem borçlanmalarda ve hem de alışverişlerde tamahkarlık ruhun bir sonucu olarak ortaya çıkan fazlaya engel olarak, paralı alışverişlere hakim kılmak istemişlerdir. “*Mal değişiminde aracı olarak paranın kullanılmasıyla trampanın neden olduğu karışıklıklara ve zorluklara son verilmesini sağduyulu bir mantıkla onaylayan kilise ilahiyatçıları ve hukukçuları; paranın sağladığı açgözlülük ve zorbalık imkanlarına da, trampanın dayandığı eşitlik temelinde karşı çıkmışlardır. Borç ödemelerinde alınan miktara eşit ödemede ısrar ederek, ticarete de mali alıcısına ulaştırma kapsamındaki tüccarın çabasını işçinin ücreti gibi görüp karşılığını vererek, tüccarın bu emek karşılığı payını da alış fiyatına ya da üretim maliyetine ekleyerek yine bir adil fiyata ulaşılacağını savunarak, tüm paralı alışverişlerde haksız kazancın önüne geçmek istemişlerdir. Böylece para kullanılmasının neden olduğu, çalışmadan veya değer yaratmadan daha çok para kazanmak tamahkarlığı, faiz yoluyla fiyatı yükseltmek veya borçluyu sıkıştırmak*

zorbalığı; borçlanmalarda fazla ödemeyi veya aynı anlama gelmek üzere satışlarda (alış fiyatını geçen ya da üretim maliyetini aşan) fazla ödemeyi haksızlık ve hırsızlık olarak görerek geçersiz kılmıştır.” (Wood 2005; 109)

Aristoteles’in görüşlerinden de etkilenerak değişimde ve ödemelerde paranın kullanılmasını yararlı ve hatta zorunlu gören Thomas Aquinas ve sonrasının bütün kilise ilahiyat ile hukukçuları; değişim aracı olarak paranın taşınabilir ve saklanabilir özelliklerinin, kişide tamahkarlığa ve zorbalığa yol açacak haksızlıkları da dikkate almış olmalarına rağmen; mal satışlarında ortaya çıkacak her yükselişle birlikte, paranın satın alma gücünde gerçekleşerek muhtemel değer kayıpları üzerinde hiç durmamışlardır. “*Ürün fiyatını sabit tutmak azmine rağmen, her fiyat artışının gerçekte bir para değeri azalışı olduğu bağıntısını kesinlikle kavrayamamışlardır. Ticarete kullanılan para kıymetli madenlerden (altın ya da gümüşten) basılı olduğu için; en küçük birime bölünebilen bu resmi-meşru paranın dayanıklılığının, taşınabilirliğinin, saklanabilirliğinin ve korunabilirliğinin yanında daima aynı satın alma gücüne sahip olacağını varsaymışlardır. Fiyat artışı ile paranın değeri arasında bir bağlantının kesinlikle kurulmadığı Orta Çağ iktisat zihniyetinde, Aristoteles’in değişimde eşitlik hassasiyeti Kutsal Kitap’taki kardeşlik imanının neredeyse temeli haline gelmiş olduğundan, her ticari eşyanın para üzerinden fiyatının belirlenmesini adaletin gereği olarak görülmüştür. Para değerinin sabitliği varsayımı altında, şayet ürün fiyatları resmi otorite tarafından belirlenir ve uygulanırsa, diğer bir deyişle fiyatlar kişilerin şahsi ihtiraslarına teslim edilmezse, alış fiyatını ya da üretim maliyetini aşan haksız kazançlara meydan verilmeyeceği düşünülmüştür. Fiyat belirsizliklerinin önüne geçilerek haksızlıkların ya da hırsızlıkların engellenmesi düşünülmüş, para değerinin düşmesinden kaynaklanan bir fiyat artışına asla ihtimal verilmediği için, fiyatlarda ortaya çıkan her yükseliş, ciddi anlamda iman bozukluğu ve ahlak düşüklüğü feryatlarına neden olmuştur.” (Hunt 2004; 72) Özellikle de 1300’lü yıllarda altın girişinin olduğu dönemlerde Avrupa’da görülen aşırı fiyat artışları, yine Aristoteles’in ‘*kıtlık değer artışlarının önemli bir nedenidir*’ (Aristoteles 2002; 24) düşüncesine göre irdelenmiş, fiyat artışları alıcı çokluğuna ya da mal azlığına bağlanılmış; bir adım daha ileri gidilerek, para çokluğunun para değerindeki azalmalara yol açtığı düşüncesi ileri sürülmemiştir.*

Trampanın dayandığı eşitlik temelindeki Orta Çağın ticaret anlayışı, paranın değeri üzerinde hemen hiç durmaksızın, tamahkarlık ve bencillik öğeleri üzerinde yükselmiş; altın ile gümüş parayı zenginin çalışmadan harcamayı lüks yaşamın birer araçları olarak karşı çıkıldığı için, insanların yaşamlarını devam ettirmek için altın ile gümüşe değil de tüketim mallarına gereksinim duydukları teması üzerinde odaklaşmıştır. Paranın kendi alçalan veya yükselen değeri hiç dikkate alınmaksızın, yalnızca, değişimde alınan fiyattan malların değerinin ölçülmesinde eşitlik ilkesi gözetilerek, bir sembol olarak kalması daha uygun görülmüştür. Prenslerin para değerini sabit tutarak kıymetli metal üzerine para basmaları, çok kısa sürede, dolaşımdaki paranın ekonomik ve yasal olmak üzere iki tür değerinin ortaya çıkmasına yol açmış olsa dahi, yabancı para değişimi dışında, farklı değer uygulamalarına pek meydan verilmemiştir. Çünkü, tıpkı fiyat yükselişlerinde olduğu gibi, para değişiminde de eşitliği bozan her yüksek değer, tefecilik hükmünde bir haksızlık olarak görülmüştür. “*Yabancı para değişimi dışında para değerinin teke indirildiği ücret ile fiyatların da otoritelerce belirlenip sabit tutulduğu Orta Çağın iktisat zihniyetinde, para kullanımı sadece mal alış ile satışıyla sınırlandırılmıştır. Ancak on üçüncü asrın başlarında yaygınlaşan kıymetli madenlere para basmalar, malların değerinin yanında, para değerini de gündeme taşımıştır. Aynı ağırlıkta olsa da farklı metal bileşimiyle basılmış iki farklı madeni paranın, farklı değerleri üzerinde taşıyarak, farklı miktarlardaki ürünlerin satın alınmasında kullanılması, paranın göreceli değerinin dikkate alınması, tartışmaların ve itirazların ana kaynağını oluşturmuştur. Böylece iyi para kötü parama ayrımı Orta Çağ Avrupa’sında kendisini göstermiş, kıymetli madenlerin ağırlığına denk gelmeyecek tutarda paraya kanuni değer yükselmesi, trampanın eşitlik temeline dayandırılan ticaretin ahlakına da aykırı görülmüştür. Prenslar tarafından kıymetli metaller üzerine basılan paranın yasallığı herkes tarafından kabul görmüş olsa dahi, basılan her madeni paranın aynı miktarda kıymetli maddeden yapılmasına, çok çeşitli paranın kullanılması gerçeği karşısında kalındığından paranın büyüklüğü ile ağırlığı arasında standart bir ölçünün kullanılmasına gayret sarf edilmiştir.*” (Postan 1981; 286)

Altın ya da gümüş ayarında ve belli büyüklükte prensler tarafından basılan madeni paranın ortak ölçülere uyulması yoluyla para değerinin sabit tutulması konusunda özel bir gayret sarf eden otoritelerin karşılaştığı en önemli sorun da, alış verişlerde kendiliğinden ortaya

çıkan, iyi para kötü para ayrımı olmuştur. “Normal koşullar altında paranın büyüklüğü ile içerdiği kıymetli madenin ağırlığı arasında standart ölçülere bağlı kalan prensler arasında, bu standart ölçülere uymayanlar ya da paranın kıymetli maden ağırlığını düşürdüğü halde yasal basılı değerini sabit tutanlar çok şiddetli itirazlara yol açmıştır. Altını gümüş yemiş tarzındaki alaylı ifadelere rağmen, meşru satın alma gücü belirtilmiş madeni paranın daha düşük ağırlıktaki kıymetli basılması, tıpkı yüksek fiyat ya da alınan borcu aşan fazla ödeme örneğinde olduğu gibi, hırsızlıkla suçlamıştır. Ne var ki, bütün Orta Çağ dönemi boyunca, basılı madeni paradaki düşük ağırlıklı altından dolayı düşmesi dışında, iç fiyatların ya da iç talebin yükselmesi nedeniyle azalabileceği ihtimali üzerinde neredeyse hiç durulmamış olmasının belki de bir nedeni, fiyatların belirli bir seviyede belirlenmesi veya alıcı ile satıcıya fiyatı belirleme serbestliğinin verilmemiş olması koşulunda bulunabilir. Zira Orta Çağ Avrupa’sında düşük kıymetli maden ağırlıklı kötü paralar basılmaya başladığı anda, bunun toplumsal felaketi getirecek kara bir bela olduğu, kilise hukukçuları tarafından tek bir ağızdan dile getirilmiştir.” (Postan 1981; 302) Paranın düşük gramajlı kıymetli madenden yapılması, özellikle zamanının tüccarları tarafından kesinlikle dikkatten kaçmamış, kötü parayla yaptıkları alışverişlerde fiyatı da buna uygun olarak yükseltme yoluna gitmişlerdir. Paradaki maden ağırlığına bağlı olarak ortaya çıkan fiyat altüst oluşları, bir ürünün fiyatının tek olarak otoriteler tarafından belirlenmesi ve sabit tutulması çabası önünde en büyük engeli oluşturmuştur.

III. EL EMEĞİ BEDELİ KARŞILIĞI OLARAK TİCARİ KAZANÇ

Emeğiyle yaşamak anlayışının, çalışmaya verdiği bu büyük önem ve onur, çalışan insanların gayretlerini kutsal kılmıştır. Emeğiyle iş görmek, çalışmasıyla Tanrının maksadını yerine getiren kişinin, Tanrı’nın işinden kendisine pay çıkartması ayrıcalığını hissetmesi ile kendisini yetiştirmek ve arkadaşına yardım etmek gibi fırsatlara sahip olması şeklinde çifte avantajı bulunmaktadır. Halbuki antik dönemlerde endüstriyel çalışma, belirli imparatorların kurumları içinde yürütülür; çalışmanın temeli kölelikte kurulduğu için alçakça değerlendirilirdi. İstilar sonrası, barbarların yayılması ve kentlerin de yerle bir edilmesi sırasında, çalışmanın onur ile itibarı iade edilmiş değildi (Clarence 1975; 20). Kilise ise, İsa’nın bir marangozun oğlu olarak tanındığını ve yetiştğini, havarilerin de basit birer işçi olduğunu açıkça

ilan etmekten hiç çekinmedi; dünyanın bilinmesini sağlayan çalışmanın, zorunlu olduğu kadar onurlu olduğunu da, böylece benimsemiş oldu. Manastırlardaki keşişler, verilen bu örneklerin kutsallığını kanıtlarcasına, antik toplumun reddettiği çalışan insanlara ilgi gösterdiler ve yardım ettiler (Clarence 1975; 20). El emeği, takdis edilmenin bir kaynağı haline gelmişti. El emeğine yüksek seviyede itibar edilmiş olması, orta çağlar sırasında ortaya konulan el emeği ürünlerinin bolluğundan da anlaşılabilir. Orta çağların pek çok zanaatkârının, kullanmakta hünerli olduğu iş aletleriyle veya çeşitli endüstriyel taahhüdü dolayısıyla azizler tarafından himaye edildiği, resimlerde dahi tasvir olunmuştur (Clarence 1975; 21-22).

Hıristiyan nasihatinde, azizlerin uğraşı sahibi kimseler oldukları açıkça bildirildiğinden beri, Hıristiyanlar, emeğin onuruna sahip olmanın Tanrının şanını yüceltmek demek olduğunu, emeğiyle yaşamının iyi işlerden sayıldığını, çalışmanın ruhu kurtarmanın yolu haline geldiğini, öğrendiler. Çalışmak, dua etmekle yan yana bulunmaktaydı; çalışmak, ibadetten ayrı kılınmış bir uğraşı değildi; ancak çalışmak sayesinde, bir Hıristiyan, kendi yaşamını daha da mükemmel bir hale getirebilirdi (Bentmann 1979; 92). Çalışırken dua etmek, uğraşısı sırasında Tanrı'nın iradesini yerine getirmek; çalışmayı ibadet seviyesinde kutsal kılmış, çalışmanın özüne ibadeti hakim kılmıştır. Yalnızca el emeğinin kendisinin doğrudan onurlu kılınmış olduğunu düşünmemeliyiz. Tam tersine, zihinsel ve ruhani işçilerin var olmasının zorunluluğu üzerinde durulmuş, bu insanların gayretleri her yönüyle değerli kılınmış, her türden emek sarf eden çalışan kimselerin eşit değerinde onur sahibi olmaları gerektiği düşünülmüştür (Bentmann 1979; 93). Ağır ve zor işlerde çalışan işçilerin uğraşısı, Tanrı'nın dürüst yargısının bir gereği olarak, Adem'in bütün çocukları üzerine yüklenmiş ceza boyunduruğunun kaçınılmaz bir sonucudur. Fakat Adem'in neslinden pek çok kimse, bu boyunduruktan kaçıp kurtulmanın yollarını kurnazlıkla arayıp bulmakta, emeğiyle yaşamının onurunu bir kenara bırakıp, yararlı ve gerekli şeylere bolluk içinde sahip olduğundan, çalışmaksızın aylaklık içinde kurduğu yaşama rağbet etmektedir (Bentmann 1979; 94). Çalışmadan yaşayanlar içinde, bazıları hırsızlık ve yağmacılıkta bulunmakta, bazıları tefecilik işinden altınları yığmakta, kimisi yalan yere şahitlik yapmakta, fahişeliği veya dolandırıcılığı geçim kaynağı haline getirmektedir. Sözü edilen bütün bu sapkınlıklar, namussuzluğun ve şerefsizliğin sayısız biçimleri arasında yer almaktadır. Buralardan edinilen kazançlarla gerçekleşen zenginlikler, zahmet çekmeksizin ve hiç emek sarf

etmeksizin bolluk ve servete kavuşmuş olmanın günahını taşımaktadır. Bu kötü eğilimlere kapılmaktan kendisini kurtarmış olan bir kimse, Tanrı tarafından yükümlü kılındığı dürüstçe ağır işleri üstlenmeye yönelmiş bulunmakla, günahının ağır yükünü omuzlarında toplamış olmaktadır (Adelson 1962; 54).

Adem'in neslinin akla uygun gelen işlerle uğraşarak her zaman bir yol tutacaklarına pek ihtimal verilmemekteyse de, ilk babalarının günahından dolayı duyduğu mutsuzluğu ve pişmanlığı gören Tanrı'nın; dürüstlüğü emretmek, yaşaması için gerekli olan şeyleri elde etmek için çalışmanın zahmetine katlanmasını mukadder kılmasıyla, onları, sabırla ve tahammülle gayet zahmetli bir yola sürdüğüne, inanılmıştır. Adem'in nesli içinden çıkan köylüler, el sanatlarıyla uğraşan esnaflar; kendileri ve diğer insanlar için ağır işlere girişmekte ve fiziksel uğraşmayı gerektiren zahmetlere katlanmakta, insan yaşamının devamı için zorunlu olan ürünleri sağlamaktadırlar (Adelson 1962; 55). Diğer insanlar ise, servetinin başında durarak insanların ihtiyaçlarını karşılamış olmakla, onurlu şekilde gayret sarf etmekle; kazanma hakkına da sahip olmaktadır. Emeklerini sarf etmekle, barış içinde sevinç duymayı, emniyet içinde işini görmeyi, yaşamaları için de kazanmayı hak etmektedirler. Aynı karşılıklar, ruhani sahada gayrette bulunanlar için de geçerlidir. *"Her çeşit emek gayreti, onurlu ve zorunlu görüldüğünden, bunların hepsinin de ödüllendirilmeyi hak ettiği sonucuna varılmıştır. Çünkü, Aquinas demektedir ki, insan yaşamı için pek çok şey gerekli kılınmıştır, hiçbir insan yaşamı için vazgeçilemez olan bu şeyleri tek başına ve kendisi için temin edemez, bu nedenle farklı işlerin farklı kimseler tarafından yerine getirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bundan dolayı, insanların bazıları toprağa fidan dikip ürününü hasat etmekle uğraşırken, bazıları da koyun ve sığır yetiştirmektedir. Bir kısmı inşaat işiyle uğraşırken, diğerleri taş ve kum getirmektedir. İnsan yaşamı, yalnızca maddi işlerle ilgilenmekle sınırlı kalmamakta, dünyevi ilgiler üzerinde yoğunlaşmaktan kendisini kurtararak ruhani sahaya yönelen ender kimselere de rastlanılmaktadır. Farklı insanlar arasında çeşitli işlerin dağılımı, Tanrı'nın takdiriyle uyumlu olmaktadır."* (O'brien 1967; 141) O halde her bir uğraşının hakkını vermeli, insan yaşamı için kaçınılmazlığını kabul etmeli, uygun düşen ödülünü de çok görmemelidir. Zira bu uğraşların her biri, insan yaşamı için kaçınılmaz sayılan ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir. İnsanların ilgisini çeken farklı uğraşların, neyi hak etmiş olduğunun değerlendirilmesine göre, çok iyi

şekilde benimsenmiş onur hiyerarşisi derecelendirilmesi yapılmıştır. Aristo, sürekli şekilde sıkı ve disiplinli çalışmayı, sahip olunan iyelikler ve paradan ibaret karşılıklar olmak üzere iki kısma ayırmış, edinilen yetenekleri ise paradan çok üstün görmüştür. Sahip olunan iyelikler olarak, aile, toplumsal yaşam, doğal servetin üretilmesi gibi birey için de yararlı olan etmenlere sahip olmakla, en onurlu ve en doğal bir yaşamı da hak etmiş bulunmaktadır. Ancak, insan için gerekli olan diğer uğraşlar da hakir görülmemelidir. Aynı şey, ticaretle ilgili olarak da söylenebilir. Çalışmayla ilgili edinilen ustalık ve maharetin değeri, bu uğraşının genel olarak ilgili bulunduğu bütün malları kapsamak üzere de söylenebilir; (Herlihy 1968; 21)

IV. TAMAHKÂR RUHUN EMELİ OLARAK TİCARİ KAZANÇ

Girişilen uğraşlar, türüne göre sınıflandırılmış ve farklı kutsallık seviyelerine ayrılmıştı. Ekin yetiştirme ve ürün alma şeklindeki tarımsal faaliyet en yüksek bir önemi taşıırken, bundan sonrasını imalat ve en sonuncusunu ise ticaret yer almaktadır. Farklı mesleklere katılmanın sonucunda elde edilen farklı sınıflardaki mallar da, kesin olarak bir kutsallık derecelendirmesine göre sıraya dizilmişlerdi. Taşınmaz malların taşınabilir olanlara göre icra ve haciz yoluyla mala el konulmasına karşı sığınmada daha fazla değerli olduğu düşünülmüş, taşınabilir malların da paraya göre daha değerli olduğu sonucuna varılmıştır. Aquinas, sığırların üremesi, hububatın yetiştirilmesi ve avcılığı kapsayan tarımsal etkinliğe ilk sırada yer verirken; ikinci olarak, barınma ve bayındırlık gibi insanların maddi gereksinimlerinin karşılanmasına katkıda bulunan imalat uğraşlarına önem vermekte; üçüncü olarak, idari görevleri ve son olarak da ticareti meşru kılmaktadır. Çiftçi, her yönüyle korunmuş ve teşvik görmüştür; el emeğinin üretken faaliyeti kraldan en aciz kimseye varıncaya kadar bütün insanlık içinde özellikle onurlu kılınmış ve Tanrı'nın nezdinde en hoşnut olduğu bir uğraş olarak görülmüştür (O'brien 1967; 143).

Dünyevi uğraşının sınıflandırılması içinde itibar edilen en önemli ölçüt, insan ihtiyaçlarını karşılama derecesinin yanında, Tanrı'nın hoşnutluğunu sağlama gayesi ve özelliği olmalıdır. İnsanların uğraşları içerdikleri önemlerine göre iki ana kısımda değerlendirilebilir. Kilise örgütü içinde yürütülen ruhun kurtuluşuyla ilgili hizmetleri görenler, hukukçular, askerler, köylüler, esnaflar ve tüccarlar olmak üzere; topluluk içinde gereksinim duyulan malların miktarını arttıranlar veya toplumun gelişmesine katkıda bulunanlar, onurlu bir uğraş

içindedirler. Faizciler, malı pazardan çekip yüksek fiyata satmak isteyen istifçiler, adil fiyatı hiçe sayıp ürünü ucuza kapatıp pahalıya satan tamahkarlar, ödemeye vade tanıdıkları için fiyatı yükselten haris tefeciler; rezil bir çaba içindedirler. Zihinsel veya bedensel bir çabayı gerektiren tüm uğraşlar, içerdiği zorlukları kadar, ödüllendirilmeyi de hak etmektedir. İster panayı gezen türünde olsun, isterse de ülkeler arasında ticaret yapan büyük tüccarlar etkinliğinde gerçekleşsin; ticaretle neyin ifade edildiğinin açıklığa kavuşturulmasının büyük önemi bulunmaktadır. Ticaretin içerdiği anlamı bakımından Aquinas tarafından verilen bir tanım, kendisinden sonra gelen bütün yazarlar tarafından benimsenilmiştir. Ticaretle uğraşan bir kimsenin işle ilgili uğraşısı, nesnelere değiştirilmesini kapsamaktadır.

Tıpkı Aristoteles gibi Aquinas'a göre de, değişimi yapılan nesnelere iki özelliği vardır (O'Brien 1967; 144). Birinci özelliği, nesnelere doğal niteliğidir, yaşamın gereksinimlerini karşılamak maksadıyla mallar bir başka mal ile değiştirilmekte veya para karşılığında alış verişi konu olmaktadır. Bu yönüyle ticaret, uygun bir ifade kullanılacak olunursa, tüccarlarla doğrudan bir bağlantısı olmaktan çok, ev halkına veya devlete yaşamın zorunlu kıldığı malzemelerin tedarikini üstlenen kahyaların veya hür hizmetçilerin çabalarını kapsamaktadır. Değişimin ikinci özelliği ise, para kazanmak gayesiyle malın alınıp satılmasıdır, ürün yaşamın zorunluluklarını karşılamak için satın alınmamakta, satılarak daha fazla para elde etmek gayesiyle, yani kâr elde etmek için alınmak istenmektedir. Bu türden bir değişim, doğru ifade etmek gerekirse, tacirlerin işi olmaktadır. Aquinas'ın bu tanımlamasında değişim ya da satış şeklinde gerçekleşen ürünlerin alınması ile satılması işlemine ticaret özelliğini kazandıran etmenin kâr elde etmek gayesinin olması, çok dikkat çekicidir. Satın aldığı fiyattan daha fazlasına satan herkes tüccar değildir, fakat sürekli olarak aldığı ürünü fazlasıyla satabilen bir kimse tüccar olabilmektedir. Bu uğraşının tam tersi bir şekilde satmak için değil de sahip olmak maksadıyla satın almış olmasına rağmen, daha sonra, her nasılsa satma arzusunu hissederek satmışsa, bu alış verişten kar etmiş dahi olursa, ticaret yapıyor denilemez. Yine de bu alış verişini yasaya uygun bir şekilde yürütmesi gerekmektedir, çünkü daha iyisini elde edebilecektir. Böylece, üründe zaman ve yerin değişmesi nedeniyle kurulan değişimde daha yüksek değerle değişim yapılmış, ürün bir yerden başka bir yere taşınarak çeşitli tehlikelerle yüz yüze gelmiş, ya da el değiştirilerek daha da

değer kazanmıştır. Bu anlamda, ne alış ve ne de satış olmamışsa, bu haksızlıktır. Aquinas'ın ticari alış verişle ilgili yaptığı bu tanımlamanın belki de en önemli yeri, bir ürünün durduğu halde kendiliğinden değer kazanması olayının asla dikkate alınmamış olması, satıcının hizmetleriyle daha yüksek fiyata satılabileceğinin, asla düşünülmemiş olmasıdır. Ürünün değerinde ortaya çıkabilecek bu türden bir değer artışı, bir karşılık olarak asla görülmemektedir. Skolastik anlamı içinde ticaretin özünü, kazanç maksadıyla, alış fiyatının çok fazla üzerine çıkan bir bedelle satışının gerçekleştirilemeyeceği, değiştirilemeyeceği oluşturmaktadır.

Ticaretin meşruiyeti, bu anlamıyla yalnızca aşamalı olarak kabul edilmektedir. Kilise Babaları, tek bir sesle ticareti kınamaktan, alış veriş uğraşısının ruhu tehlikeye atan tuzaklarla dolu olduğu için kaygısını taşımaktan, çekinmemişlerdir. Tertullian, *'kazanç maksadı taşımaksızın kesinlikle ticaretin yapılamayacağını, haris ve tamahkar olmaksızın da kar gayesiyle davranılamayacağını'* (O'brien 1967; 147), öne sürmüştür. Bundan dolayıdır ki, para biriktirme ve mal edinme tamahkarlığı, tüm ticari faaliyetlerin zorunlu bir temeli haline gelmektedir. St. Jerome'ye göre, *'ticari alış veriş sonrasında bir tarafın kazanmış olması demek, diğerinin mutlaka zarara uğratılması demektir; alış verişte zarara uğratma olmaksızın, kazanç sağlanamamaktadır; her alış verişte, ticaret, taciri hilekar ve sahtekar kılmak için, ahlağını bozucu ayartmalara uğratmak için çok fazla tuzakları beraberinde getirmektedir'* (O'brien 1967; 147). Augustine, her ticaretin kötülük içerdiğini, insanların zihnini haklı aramaktan ve doğruluğa dayanmaktan alıkoymakta olduğunu, yalnızca Tanrı yolunda var olan dürüstlük ile sevgiyi yaşamaktan uzak kaldığını, ticaretin corpus juris canonici (katolik hukuk) içinde somutlaştırılması fikrini geliştirdiğini, açıkça ilan etmiştir (Ullmann 1969; 24). Başlangıçtaki bu fikre göre, hiçbir ayırım gözetmeksizin ve bir ölçü de getirmeksizin ticari faaliyetlerin tamamı kınanmış, durumun gerektirdiği şekilde daha fazla bir deneyim edinilmesine gereksinim duyulmamış; *'Leo tarafından, ticaretin kendisi, ne iyidir ve ne de kötüdür, ancak yerine getiriliş maksadına göre, dürüstlük içinde yapılışına veya hilekarlığa alet edilmişine göre iyi ya da kötü olarak nitelendirilmelidir'* (Ullmann 1969; 26), anlamındaki ifadesine gelinceye kadar, öyle çok büyük bir adım atılmış da değildir.

Skolastikler, kilise düşünürlerinin yazdıkları metinlere dayalı olarak ticareti yalnızca kınamakla kalmamışlar; ticareti, Tanrı'yı anmaktan alıkoyan, kötüye yönlendirdiği yargularıyla

ruhun kurtuluşunu tümüyle engelleyen bir uğraşı olarak görmüşlerdir. Malı ucuza alıp, daha pahalı olarak ihtiyaç sahibine satılmasını; haksız kazancın kaynağı olarak gördüklerinden, kar maksatlı ticareti, insanı dolandırmanın bir başka yolu olarak kabul etmişlerdir (Ullmann 1969; 26) Ancak, Aquinas, insan yaşamındaki ticaretin gerekliliğini görmüş, ticari faaliyeti bütünüyle kınayıp, inanan insanları alım satım işinden uzaklaştırmanın yanlışlığını kabul etmiş bir ilahiyatçıdır. *“Aquinas’ın zamanına geldiğinde, ticaretin zorunluluğu bütünüyle kabul edilmiş olduğu, ‘De Regimine Principum’ eserinin metinlerinde açıkça görülür. Her hangi bir ülkenin refahını arttırabilmenin, muhtemel iki yolu bulunmaktadır. Birincisi insan yaşamı için zorunlu olan tüm nesnelerin üretilmesini sağlayarak ülkede bolluğa neden olan bereketinden dolayı besi ve hayvan yetiştiriciliği çok daha değerli görülmüş; diğeri ise, insanların gereksinimlerini gidermek maksadıyla üretilen ürünün bir yerden başka bir yere götürülmesini kapsayan ticari faaliyet bir o kadar değerli bulunmamıştır.”* (O’Brien 1967; 147)

Orta çağ zihniyeti, ürünün üretimine büyük değer vermiş, malın ticaretini haksız kazancın kaynağı olarak görmüştür. Üretilmiş üründen kar etmenin tek yolu vardır, değerinin altında satın almak ve değerinin üstüne satmaktır. Her ikisi de adil fiyat anlayışına aykırı olduğu, muhatabını zarara uğrattığı, başkasının emeğinden yararlanılmasına dayandığı için; hilekarlığın, tamahkarlığın ve haksızlığın üzerine örtülen bir örtüdür, ticaret. Bu nedenle Aquinas’ın ticarete karşı tutumu gayet açıktır (O’Brien 1967; 148). Bir devlet ülkedeki zenginliğin topraklarından elde ettiği ürünlerden gelmesine çok daha fazla önem vermeli, ticaret yoluyla edinilecek kazançlara asla itibar etmemelidir. Bir devlet, savaş sırasında kendi varlığını devam ettirebilmek endişesiyle bir grup tacirler zümresini himayesi altına alarak, tüccarların aralarındaki iletişimin kopmasıyla yiyecek kıtlığının çıkacağı kaygısını asla taşımamalıdır. Kaldı ki, yabancı tüccarlar zümresinin ülkeye akın etmesiyle birlikte, ülkedeki pek çok kimsenin ahlak anlayışı tehlikeye girecektir. Şayet ülkedeki insanların bir kısmı kendilerini ticarete adayacak olurlarsa; artık kapı, ahlaksızlıklara, fahişelere ve haksız kazançlara karşı ardına kadar açık kalacaktır.

V. TİCARETİN GÜNAHKÂR DOĞASI

Tacirler, alış verişlerinde daha fazla kazanç sağlama emelini taşıdıkları anda; hırs ve tamahkarlık, haksızlık ve hilekarlık pek çok vatandaşın yüreğinden çıkacak, kolay kazanç günah yolundaki harcamayı da beraberinde getirecektir. Bu nedenle tacirin her alış verişinin, kendisinin tam zıttı konumunda bulunan, mümkün olduğu ölçüde, askeri bir güç denetiminde takip edilmesi gerekmektedir. Tacirlerin hepsi, el emeğiyle bir şeyleri üretmek zahmetine katlanmaktan hep geri durmuşlar, yaşama zevk veren güzel şeylere, alıp satarak edindikleri bol kazanç yoluyla sahip olmak istemişler; mücadeleden uzak halleriyle zihinleri yumuşamış, bedenleri takatsizliğe uğramıştır. Bu nedenle, askeri uygulamalara karşı, asla ayak uyduramaz bir hale düşmüşlerdir. Bundan dolayı, mükemmel bir devlet, ticaret uğraşısını çok daha ılımlı bir hale getirmelidir. Aquinas, kolaylıkla bir günah yolu haline gelebilmesi, haksızlığa ve tamahkarlığa çabucak kılıf olabilmesine rağmen, ticaretin tamamını ve bütün satıcılarını kınamamış, yasaklanmasını da kesinlikle doğru bulmamıştır. Ticaretin, toplumsal yaşam için zorunluluğunu görmüş olan Aquinas, kilise babalarının önceden yapmış olduğu gibi hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün ticari hayatı kınamamış, gayri ahlaki ve gayri insani bulmamış; meşruiyet sınırları içinde kalmak koşuluyla, Tanrı iradesini yerine getirme güdüsüyle, kanaatkarlık içinde yapılan ticareti hoş görmüştür. *“Aquinas demektedir ki, Ticaret, bütünüyle kınanılacak bir uğraşı üzerine kuruludur. Çünkü, ticareti kendi yalın haliyle ele alıp irdeleyecek olursak, kazançta karşı duyulan aç gözlülüğün bir tatmin yolu olduğu, alış ve satışta tarafları zarara uğratarak daha çok paraya kavuşmada kişiyi tamahkar kıldığı, kendisi hiçbir şey üretmemiş olsa da başkalarının emeğinden sınır tanımaksızın menfaat edinme yoluna girdiği, harislik duygusuna teslim ettiği şeklindeki yargılarıyla karşılaşırız. Bundan dolayıdır ki, bunca günahkar içeriği içinde mal alım ile satımı, kesin olarak alçaltılmalı ve hakir görülmeli; ticaretin kendi günahkar doğası nedeniyle de erdem ve dürüstlük sahibi bir kimsenin uğraşısı olamayacağı, doğruluk içinde insan ihtiyaçlarının karşılanmasını kapsayan gerekli hedefe ulaşmadan kişiyi yeterli kılamayacağı kabul edilmelidir. Her alış veriş sonrası edinilen kazançla, ticaret sona ermeyecek, emek sarf ederek üretmeksizin sağladığı kazançla kişi erdeminden ve iyi ahlakından pek çok şeyini kaybetmiş olarak çıkacak; dürüstlük ve sevgi yerine hilekarlık ve tamahkarlık duygularını baskın çıkartarak günah yolunu açacaktır.”*

(O'brien 1967; 148) Ancak gerekli görülen sınırları içinde tutulan kazancın dürüstlük halinde elde edilmesi asla önlenmemeli, bu nedenle de ticaret bütünüyle yasa dışı sayılmamalıdır. Örneğin, bir kimsenin son derece ılımlı kazanç emeliyle, kendi ailesinin geçimini sürdürmek veya muhtaç olanlara yardım etmek için ticari kazanç elde etme isteğini hissediyorsa, böyle bir kişi engellenmemelidir.

Benzeri şekilde, bir başka kişi de, örneğin ülkedeki insanların ihtiyaç duydukları halde bulunamayan bir malı getirerek halkın yararına ticaret yapmayı görev edinmişse, bu gayretinden dolayı da bir kazanç gayesi olarak değil, emeğinin karşılığı olarak alış verişinden kendisine bir miktar kalıyorsa, kendisini bundan yoksun kılmamak gerekir. Böylece, Aquinas sayesinde, topluluğun yararı için pazardaki ürünün miktarını çoğaltmak gayesiyle adil fiyat sınırlarında kalan ürün alış verişinde bulunan tüccarın, aşırıya kaçmayan kazancı meşru kılınmıştır. Üstlendiği zahmetinden dolayı sonuçta edindiği aşırıya kaçmayan bu ticari karı haklı kılan, Aquinas, meşru ticaretin dayanağı haline getirdiği başkalarına yardım etmek için menfaatinden vazgeçme duygusunu esas almıştır. Bu duygu, ilginç bir diyalogla sınanmıştır. “*Filozof, bir tacire, ürünlerini aldığın fiyattan geri satmayı ister misin, diye sormaktadır. Tacir, şöyle cevap vermiştir. Aldığım fiyata kesinlikle satmak istemem. Eğer böyle yapmış olsam, benim katlandığım zahmetimin karşılığı ne olur? Ancak, satın almaktan daha fazlasına satabildiğim takdirde, kendimi, eşimi ve ailemi geçindirebilmek için gerekli olan parayı garanti edebilirim.*” (O'brien 1967; 149) Aquinas’la birlikte, ticarete karşı beslenen kuşkular dağılmış, harisliğin ve haksızlığın yolu haline getirilen ticaret, meşru sınırları içinde kalınması koşuluyla, kaçınılmaz görülmüştür. Orta çağ Katolikliğinin fıkıh üstatları ve ilahiyatçıları, ticaretin Aquinas tarafından açık ve seçik bir şekilde tanımlanarak, adalet sınırları içinde haklı çıkarılması sonrasında; hiçbir kuşkuya yer vermeyecek derecede, ticaretin gerekliliğini kabul etmişlerdir. “*Trithemius, demektedir ki, 'onurlu bir tüccar, çok fazla kar etmeyi düşünmediği gibi, Tanrı ile insan arasında vazedilen yasalara tüm alış verişinde bağlı kalan, ihtiyaç sahibi birini gördüğünde ticari malından veya kazancından yettiği kadarını karşılıksız olarak hoşnutlukla verebilen, bir kimsedir.*” (O'brien 1967; 149) Böyle davranması halinde, emeğiyle ürün üreten bir işçi ya da çiftçi kadar onurlu ve saygın olmayı hak etmektedir.

Ancak, tacirlerden yok denecek kadar azı, böyle bir dürüstlük ve özveri içinde bulunabilmektedir. Hemen hepsi kazançlarını daha da arttırabilmek için, ticari kâr sınırlarını yeterli bulmamakta, çok kısa bir süre sonrasında, adil fiyatı aşan istemleriyle her biri birer tefeci haline gelmektedir. Ticari ilişkilerin ve işlemlerin tamamında daima onurlu ve namuslu kalabilmek, bir tefeci haline gelmekten kendisini kurtarabilmek, neredeyse imkânsız gibi bir şeydir (Herlihy 1968; 47) Var olan hiçbir topluluğun ticaret yapmadan yaşayabilmesi nasıl olanaksızsa; aşırı kar emelini taşıyan ticaret de, hayırlı olmaktan, çok zararlı ve yıkıcı olmaktadır. Çünkü, kaçınılmaz şekliyle ticaret, daha fazla kazanç arzusunu tatmin edemediği ölçüde, kar ve altın tamahkarlığını kişinin zihninde ve yüreğinde içten içe besleyecek, tüccarı lüks hayat içinde zevk düşkünü haline getirerek, günaha bağlılık duyacak; böylelikle de topluluğun gücünü kıracak, birliğini ve dayanışmasını mahvedecektir. O halde ticaret, tamamıyla men edilmediğine göre, devamlı bir kontrol altında bulundurulmak istenecektir. *“Ticaretin kontrol altında tutulması için, iki özel kuralın uygulanması gerekmektedir. Birincisinde, ticaret, devlete ve topluluğa yararlı bir hale getirilmelidir. İkincisinde ise, bu maksatla fiyatlar; katlanılan zahmetlere, sağgörüyeye ve ticareti üstlenen kişinin girdiği risklerine göre dikkatlice belirlenmelidir.”* (Herlihy 1968; 47) Ticaret, tamamıyla tarafsız bir bakış açısıyla irdelenmiş, iyi niyetle ve insanların ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla girişilen ticaret yerilmemiş ve engellenmemiş; ancak, kazanç tamahkarlığı içinde sattığı yüksek fiyatla dahi yetinmeme, kötü emeller besleyerek tefeciliğe yönelme günahkarlık olarak görülerek yasaklanma yoluna gidilmiştir.

Ticaretin kendisi, kötü ve günahkar olmadığı gibi, yasa dışı ve haksız da değildir. Ancak, içinde bulunulan koşulların baskısıyla kapılılan kötü güdüler ve günahkar hevesler, ticareti bir günah yolu haline getirmiştir. Örneğin, ticarete açgözlü davranarak, tembellik içinde daha çok kazanmayı düşlemek, kötülüktür. Aynı şekilde, ticarete her anını vermek ve karından başka hiçbir şeyi düşünmemek, topluluğu incitici ve aşağılayıcı bir haldir. Orta çağ zihniyeti içinde, ruhban sınıfından birinin ticaretle uğraşması, istifçilik yaparak vurgunculuğa yönelmesi tamamıyla yasaklanmıştır. Aquinas, ruhban sınıfından birinin ticaretten uzak durmasının zorunluluğunu, şöylece açıklamıştır. *“Ruhban sınıfı, yalnızca kötülüğü ve günahkarlığı içlerinde barındırmaktan kaçınmakla yetinmemekte, fakat bundan daha fazla*

kötülüğün ve günahkarlığın ortaya çıktığı ve beslendiği ortamlardan da kendisini uzak tutmalıdır. Kötülük ticaretin içinde saklıdır, günahkarlık da ticaretle birlikte açığa çıkmaktadır.” (O’Brien 1967; 151) Bundan dolayı dünyevi kazanca yönlendiren ticari hayat, tamahkarlığı ve haksızlığı beraberinde getirmektedir. Ruhban sınıfı, günahkar doğası dolayısıyla ticareti kesinlikle hakir görmeli, kötü yaşamı ve ahlaksızlığı içine sindirenlerin bir uğraşısı olarak ticareti yermeli, ticaretin her türlü günahkarlığa kapıyı açık tuttuğunu ise asla unutmamalıdır. Bir tacir, kendisini günahın nefesinden kendisini asla kurtaramaz. Ticari uğraşmaların, insan zihnini dünyevi menfaatlerle doldurduğunu; ruhani ilgilerden alıkoyduğunu bildiren sözleri, dayanak haline getirilmiştir.

Yeni Ahit’deki, ‘*emek veren çiftçi, üründen ilk payı alan kişi olmalıdır*’ (2. Timoteyus 2: 6), ifadesi, ticarete kazancın katlanılan emek karşılığına denk olması gerektiği yorumuna haklılık kazandırmıştır. Belki de bu nedenle, Aquinas, tamamıyla hayır maksadıyla olmak koşuluyla ve hiç kazanç gayesini taşımaksızın, din adamları zümresinin bile, ticaretin sorumluluğunu üstlenmesinde hiçbir sakınca görmemiştir. St. Benedict, manastır ürünlerinden her hangi birini satmayı üstlenen kimselere, hilekarlığın ve sahtekarlığın tüm türlerinden olduğu kadar, kazanç maksadı gütmekten ve tamahkarlık göstermekten bütünüyle sakınmalarını, tavsiye etmektedir (Clarence 1975; 43) Bunca uyarılara ve kınamalara rağmen, orta çağ süresince doğrudan yasaklayıcı ve engelleyici bir tavır içine girilmiş olduğu, pek söylenmemektedir. Başlangıçta ticaretin günahkarlık olduğu, insanın ahlakını bozarak kişiyi haris kıldığı sürekli olarak yinelenmişse de; daha sonraki dönemlerde, bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasında ticaretin kaçınılmazlığının farkına varılmış, iyi niyetlerle dürüstlük içinde kalınması halinde ticaretin yapılabilir olduğu hükmüne varılmıştır (Clarence 1975; 43). Ticaret hakkında doğru ya da yanlış şeklinde bir yargıda bulunmaksızın, kötü ve günahkar emellerin tesirinde kalınarak yapılmaktaysa, zarar verici bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Ticaretin haklı çıkarılması ve kaçınılmaz görülmesi eğiliminin bedeli olarak da olsa kapsamını sürekli şekilde genişletilmesi; muhtemelen, bu çağda dahi ticaretin zorunlu bir hale geldiği gerçeğini yansıtmakta, özellikle de uluslar arası ticaret etkinliğinde ticari işlemlerin çok geniş ölçekte yayılıp büyümeğe olduğuna tanıklık etmektedir.

Orta çağların sonlarına doğru ise, kilisenin ticarete yönelik tutumu neredeyse tamamıyla değişmişti. “*Kilise örgütünden gelen bir kimsenin giriştiği alış veriş işlemi sırasında; yapılan ticaretin sadece tamahkarlık halinde gerçekleşmiş olduğu açık ve seçik bir şekilde anlaşılmadıkça, bundan dolayı da ahlak uzmanları farklı bir eğilim içine girdiklerini fark etmedikçe, sağduyulu iş uygulamaları karşısı olarak çıkar sağlama emeli hiçbir kuşkuya yer vermeyecek açıklıkta belirgin bir hale gelmedikçe; ticaretin bir günahkarlık olarak kınanmaması ve tüccarların da kendinden başka kimseyi düşünmeyen para düşkününü kimseler olarak yerilmemesi gerekir.*” (Clarence 1975; 44) Daha önceden de görmüş olduğumuz gibi, yalnızca, kişinin kendisinin ve ailesinin nafakasını sağlamak maksadı sınırlarında kalınması koşulunda, bu ticari etkinliğini devam ettirmesi emeli haklı görülebilir. Hiç kuşkusuz, geçim sağlama güdüsü, çok geniş ve esnek yorumlara neden olabilmekte; yaşama tarzı ilerledikçe de buna uygun şekilde ticari karların arttırılmasını haklı kılmaktadır. İlahiyatçılar tarafından öngörülen bir diğer güdü olan devlet yararı, yine çok geniş yorumlama esnekliğine sahiptir. El emeğiyle geçinen bir kimsenin, yalnızca açgözlülük içinde kazanç sağlama duygusundan kurtulması nasihat edilmemiş, bundan daha fazlası istenerek, arkadaşının yararına özveride bulunması şart koşulmuştur. Nefislerimizi kırmak için, yalnızca bedenlerimizi rahatlıktan yoksun kılarak cezalandırmakla kalmamalıyız, bundan daha çok komşumuzu sevmeliyiz. Aciz içine düşmüş kardeşinin geçimini sağlamak üzere ürününden vermesi, Tanrı nezdinde bu kimseyi faydalı ve hayırlı kılacaktır.

On beşinci asırda çıkmış bir ahlak kitabı, şunlardan söz etmektedir. “*İnsan, Tanrının onuru uğruna emeğiyle yaşamalıdır. Kendisi ve ailesinin yaşam içindeki zorunluluklarını karşılamak uğruna kazanç sağlaması, Hristiyan’ın sevinç ile mutluluğuna katkı sağlar. Üstelik, fakire iane vererek yardım etmiş, emeğini de hayırlı kılmıştır. Başka türlü davranmış olsaydı, çalışmasının yalnızca parasal karşılığıyla ilgilenmiş bulunsaydı; emeğini hastalıklı kılmış olurdu, kazancı da tefecilikten gelmiş olurdu. Augustine’nin belirttiği gibi, kendi ellerinle gördüğün çalışmanın bedelini tefecilik karı kılma, Tanrıya adadığın bütün ömründe bunu terk ederek ruhunu kaybetme.*” (Adelson 1962; 57) Yaşamın her anında, el emeğinin zahmetinde ve ticaretin insanı baştan çıkartan kazanç ortamında dahi; diğerkâmlık, ihtiyacı aşan miktardan sonraki fazla kazançtan vazgeçme, alış verişlerde gözetilmek istenilen dürüstlüğün esasını

oluşturmuştur. Başkalarını düşünerek özveride bulunmayı, kişisel menfaatlerinde vazgeçerek diğerkâmlık göstermeyi, daima komşusunun ihtiyaçlarını ve ödeme durumunu dikkate almayı, kendi nefsi kadar komşusunun isteklerini de düşünmeyi olanaklı kılan bu dinsel güdüler sayesinde; emek gücüyle çalışmanın gerekliliği kadar ticaretin yapılması da haklı ve zorunlu görülmüş, ticari etkinliğin gerektirdiği sarf edilen emeğin bir bedeli ölçüsünde kazanç elde edilmesi uygun bulunmuştur.

Skolastiklerin öğretisinin, ticaretin zorunluluğunu haklı ve meşru kılan iyi bir güdüye sahip bulunmanın bireysel teşebbüs ruhunu çökerteceği, ticari taahhütlerde bulunmak üzere yeni işe başlayanları hayal kırıklığına uğratacağı, çalışanlar arasında gereksinimi duyulan benzeri güdüler üzerinde ısrar edilmesiyle üretkenliklerini söndüreceği ve atıl kılacağı gibi sonuçların ortaya çıkacağını sanmak, çok yanlış olur. Orta çağ zihniyeti, ticareti gerçekten gerekli ve kaçınılmaz görmüş, diğer uğraşlar gibi ticareti de meşru kılmış; ancak, alış veriş işlemlerinin doğasında tamahkarlığa ve açgözlülüğe cezbeden, hilekarlık ile yalancılığa yönelten sayısız ölçüdeki namussuzluğu ve şerefsizliği barındırmış olduğundan; işlerini çok dikkatli bir şekilde irdelemesi, dinin gerektirdiği sınırlar içinde tutması istenmiştir. Ticaretle uğraşan bir kimsenin, alış veriş sırasında, emeğiyle geçinen sanat erbabı bir kişiye nispetle, adil fiyatın gereğini yerine getirmesi, çok daha zordur. Taciri işinde tutan ucuza alıp pahalıya satma yolu, fakirlerden haksız kazanç sağlanmasına neden olduğu gibi, bütün gününü kazanç emelinin almasını da zorunlu kılmaktadır. Kazanç emeli içinde geçen zihin meşguliyeti, dinin prensiplerini işine hakim kılarak ve dikkatli bir şekilde denetim kurmasında, onu isteksiz kılar.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Orta Çağın kilise ilahiyatçılarına ve hukukçularına göre, bir kimsenin parasını ya da malını çalmak veya gasp etmek ne anlama geliyor ve hangi hükmü gerektiriyorsa; ürün satışlarında hileli tartı kullanmakla, daha az kıymetli maden vermekle veya parayı eksik gramajlı kıymetli madenle basmakla aynı anlama geldiği ve aynı hükmü gerektirdiği gibi; bir malı alış bedelinin veya üretim maliyetinin üzerinde bir fiyatla satmakla, alınan borçtan daha fazla bir miktardaki bir parayı ödenmekle de aynı anlama gelmekte ve aynı hükmün uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Putperest birer kafir olarak kitapları kilise tarafından

yasaklanmış olsa da, ilk defa Platon tarafından ortaya atılan ve Aristoteles tarafından da formüle edilerek ısrarla savunulan, adaletin temeli eşitlik düşüncesi, Orta Çağın tüm kilise ilahiyatçı ve hukukçuları tarafından benimsenerek; mal değişiminde olduğu kadar borç ödemelerinde de eşitliğin sağlanmasında ısrar etmişler, malın kalitesindeki ya da niteliğindeki farklılıkları hiç dikkate almaksızın, ürün satışını alış fiyatıyla veya üretim maliyetiyle sınırlandırmışlar, alınan borcun bir anda ve tamamıyla ihtiyaç karşılanması için tüketim mallarının satın alınmasına hemen harcanacağını varsayarak, borca eşit ödemeyi şart koşmuşlardır. Platon ile Aristoteles'in görüşlerine bağlanarak, mal satışlarında ve borç ödemelerinde eşitlik yoluyla adaletin sağlanması idealinde o denli ileri gidenler çıkmıştır ki; ürünün çürümüş olup olmadığına dahi bakılmaksızın sadece rakamsal eşitlikte ısrar ederek, mesela mal değişiminde beş çürük elmayı iki taze elmayla takas etmeyi, tefecilik hükmünde görerek tamahkarlık ve haksızlık olarak lanetlemişlerdir. Mal satışlarında fazla ödemeyi tefecilik (haksızlık = hırsızlık) hükmünde görmeleri bile, gerçekte, kişisel ihtiyaçlarını karşılama güdüsü sınırlarında gördükleri alınan borçla hemen mal satın alıp harcadığı yargısına kapılmış oldukları kesinlik kazanmıştır. Ödemelerde eşitlik adaletin temeli ve tek koşulu olduğu için, alış fiyatına ve üretim maliyetine eşit bir fiyatla satılması koşulunda dahi, ticari faaliyetin kişiyi tanrıyı anmaktan alıkoymasına veya ayartmasına gerçeği üzerinde durarak, ticaret sevap kazandırmayan bir çaba olarak görülerek horlanmış ve ruhsal iyi işlerden görülmeyerek yadsınmıştır. Bu nedenle, alıcısı ödemeye hazır dahi olsa; tüccarın kendi alış fiyatını veya üreticinin kendi üretim maliyetini, bir işçi ücreti olarak görülen gayretinin karşılığını aşan her tutarı, tefecilik veya hırsızlık olarak görerek yasaklamışlardır.

Orta Çağ iktisat zihniyetinin hileli tartı, eksik gramajlı kıymetli maden veya para, borç ya da satış ödemelerinde eşitlik vs., gibi yargılarıyla oluşturduğu ve elbette dayattığı ticaret ahlakı; karşılıksız olarak dağıtmak maksadı dışında mal sahibi olmayı, servet biriktirmeyi, kazanç peşinde koşmayı, bencillik ve tamahkarlık olarak kesinlikle reddettiği için; tüccara özgü bir kazancın olduğu düşüncesine de şiddetle karşı çıkmış, tıpkı bir ücretli işçi gibi gördüğü tüccarın malını alıcısına ulaştırma gayretinin karşılığını bir bedel (ücret) olarak alması dışındaki bütün kazanç edinimlerini haksız kazanç hükmünde ret etmiştir. Tüccar, malın alış fiyatı üzerine, ancak kendi ticari çabasını bir ücretli işçinin ücreti gibi değerlendirip eklemenin

dışında, alıcı ile satıcının serbest iradesiyle fiyatı belirlemesine veya alış fiyatına eklenen tüccarın işçilik gayret payını aşan yüksek fiyatlarla malın satılmasına şiddetle karşı çıkmış, kazanç tamahkarlığı nedeniyle alış fiyatını aşan her fazla ödemeyi, haksızlık ve tefecilik olmanın ötesinde hırsızlık olarak görmüşlerdir. Avrupa Orta Çağının hukukçuları ile ilahiyatçıların, ticaret yapan hemen herkesin, ürün alış fiyatına ya da maliyetine kendi tüccar çabasını (ücretini) eklemekle asla yetinmeyeceği yargısına sahip olarak, parayla iş yapan her tüccarı bencillik ve tamahkarlık eğilimindeki günahkar kişiler olarak görmüş ve yadsımış olmaları çok ilginçtir. Tüccar olup da tüccarlık çabasının karşılığı bir ücretle yetinen bir tek kişinin dahi çıkmayacağı yargısında olan kilise ilahiyatçıları; bu temel yargıları nedeniyle, şiddetle reddettikleri dünyevi faaliyeti tanrıyı anmaktan ve ruhsal yaşama katılmaktan alıkoyan günahkar bir uğraşı olarak görmüşlerdir. Böylece, tüccarın günahkar yaftasıyla horlandığı ve emeğinin karşılığı dışında edinilen her fazla kazancın haksızlık-hırsızlık olarak suçlandığı Orta Çağ Avrupasında; ticari etkinlik ve tüccar kişiliği aşağılanıp reddedilmiş, ticari kazanç da günahkarlık olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adelson H.L. (1962). *Medieval Commerce* Princeton
- Aristoteles (2002). *Politika*, İstanbul
- Bentmann R. (1979). *Churches of the Middle Ages*, London
- Braudel F. (2000). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm (1-2-3)* Ankara
- Challaye F. (1969). *Mülkiyetin Tarihi*, İstanbul
- Clarence S. (1975). *Medieval Law Teachers and writers*, Ottawa
- De Roover R. (1948). *Money, Banking and Credit in Mediaeval Bruges*, Cambridge
- Herlihy B. (1968). *Medieval Culture and Society*, London
- Hodgett, G. (1972). *A social and economic history of medieval Europe*, London
- Hunt E.S. (2004). *A History Business in Medieval Europe 1200-1550*, New York
- Lowry T.S. (1998). *Ancient and medieval economic ideas and concepts of social justice*, Leiden, New York
- O'Brien G. (1967). *An Essay on Medieval Economic Teaching*, New York
- Pirenne H. (1982). *Orta Çağ Kentleri*, İstanbul

-
- Postan M.M. (1981). Medieval Trade and Finance, London
- Pounds N.J. (1974). An economic history of medieval Europe, New York
- Robinson S. (1915). Slavery :as recognized Mosaic Civil Law and Canonic Law in christian church; recognized also and allowed in all Oriental religions, Toronto
- Ullman W. (1969). The Medieval Idea of Law New York-1969
- Weber M. (1984). The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism, London
- “ “ (1950). General Economic History, New York
- Wood D. (2005). Medieval Economic Thought, New York